

Олександр КУЧЕРУК

МАЛОВІДОМІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ВІДЗНАКИ УНР ХРЕСТ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Нагороду Української Народної Республіки Хрест Симона Петлюри встановила 22 травня 1933 р. Головна команда військ і флоти УНР. Наказ про це підписав Головний отаман і Президент УНР в екзилі Андрій Лівицький. Автор проекту нагороди – відомий геральдист і історик Микола Битинський¹.

Думка заснувати нагороду на честь Голови Директорії і Головного отамана військ УНР С.Петлюри виникла одразу після його загибелі в 1926 р. Товариство ім. С.Петлюри запропонувало встановити новий вид відзнаки – перстень С.Петлюри для нагородження всіх, хто воював чи працював у державних структурах УНР під керівництвом С.Петлюри. Однак задум відзнаки на честь С.Петлюри реалізовано тільки 1932 року у формі ордена. Перші знаки Хреста виготовлено у Варшаві, пізніше зроблено ще два додаткові випуски. Нагородження розпочалося 1936 року.

В основу форми Хреста покладено трохи спрощений варіант знака не-здійсненого універсального ордена „Визволення”, проект якого затвердив Голова Директорії УНР С.Петлюра ще 19 жовтня 1920 р. Знак Хреста Симона Петлюри – це чотирирамennий хрест чорного кольору з видовженим нижнім раменом, усі рамена мають розширення від середини кінців. На нижнє рамено накладено білий меч вістрям угору, над ним, на верхньому рамені – білий Тризуб. На звороті закарбовано номер знака. Кільцем хрест кріпився до стрічки. Вона синього кольору з чорною широкою смужою посередині й вузькими чорними смугами по краях, з обох боків середньої чорної смуги є по дві вузькі смуги жовтого кольору. До одягу знак кріпився за допомогою шпильки. У комплект знака входила також мініатюра (фрачний варіант) Хреста, яка повторювала форму знака.

Подані далі документи передруковуємо (за сучасним правописом) з тижневика „Тризуб”, що, як орган УНР в екзилі, видавався в Парижі в 1925 – 1940 рр. Для публікації використано примірник цього періодика зі збірки київської Бібліотеки ім. О.Ольжича. Тут зберігається також комплекс документів і матеріалів військового діяча доби УНР підполковника Т.Нетреби, серед іншого – хрест Симона Петлюри й знак ордена (№ 599) та грамота за тим самим номером від 24 серпня 1936 р, підписана головою Головної ради Генерального штабу генерал-хорунжим Володимиром Кущем і скріплена печаткою Головної ради. Фрачного знака немає.

№ 1

**Наказ Головної команди війська і флоту
Української Народної Республіки**

22 травня 1933 р.

На еміграції

§ 1

Несмертельної слави наш Вождь, св[ітлої] пам'яті Головний отаман Симон Петлюра наказом Головної команди від 10 жовтня 1920 року №70, виданим в Кам'янці на Поділлі, встановив орден „Визволення” для відзначення старшини і козаків „за виявлені ними під час упертої боротьби за волю і славу своєї Батьківщини вчинки хоробрості, мужності і розпорядливості”.

Обставини дальшої боротьби та поневільне перебування на еміграції перешкодили свого часу нагородженню тим орденом наших лицарів відповідно до їхніх бойових заслуг, хоч ціле вояцтво як в часі минулоГ боротьби, так і виявленою витривалістю на еміграції безперечно заслужилося перед Україною.

Тому, у виконання так виразно виявленої ще на рідній землі волі покійного Вождя про відзначення наших вояків, встановлюється з нагоди 15-ї річниці існування Армії Української Народної Республіки на вшанування світлої пам'яті її Творця і Вождя – Хрест Симона Петлюри.

На відзнаку Хрест Симона Петлюри має право кожен вояк Армії УНР та повстанчих віddілів, що брав участь у збройній боротьбі за визволення України під проводом бл[аженної] п[ам'яті] Головного отамана, за винятком тих, що: а) зрадили ідеї державності України, перейшовши до тaborу ворогів її, і б) заплямували себе не гідною українського вояка поведінкою чи переступами.

Виявлення і ствердження права на Хреста покладається, в цілях найскорішого переведення удекорування ним, на існуючі нині військові та громадсько-військові організації через створення при них місцевих рад Хреста Симона Петлюри. Місцеві ради Хреста провадять всі справи, з удекоруванням Хрестом зв'язані. Вищим репрезентативним і керівним органом по справах Хреста Симона Петлюри є Головна рада Хреста; вона остаточно розв'язує всі справи, зв'язані з удекоруванням Хрестом, і має подбати про виготовлення самого Хреста для тих, хто має на нього право.

Міністрові військових справ утворити, з докладу мені, Головну раду Хреста С. Петлюри та встановити порядок діяльності Головної і місцевих рад.

§4

Права і привілеї, зв'язані з Хрестом Симона Петлюри, має бути встановлено законодавчим шляхом на Україні.

Вояцтво!

Хай цей Хрест буде символом української визвольної ідеї і нашої спільноти заслуги перед нею. Хай він буде емблемою братерства зброї, піднятої за найвищу і найсвятішу мету нашого народу, і хай завжди нагадує нам про смерть нашого Вождя і про муки рідного народу в московському ярмі та наш святий обов'язок перед Отчизною. Хай цей хрест ще міцніше духовно злотує розсіяне по цілому світі наше вояцтво, будучи засобом до взаємопізнання і зближення. Хай і в нашему щоденному житті привертає він увагу чужинців до нашої національної справи.

Підписав: Андрій Лівицький, Головний отаман.

Контрасигнував: В. Сальський, Генерального штабу генерал-хорунжий, міністр військових справ.

Тризуб. – 1933.– 25 трав. – С. 2, 3.

№ 2

Військовому Міністерству Української Народної Республіки

25 березня 1936 р.

У виконання наказу Головної команди війська і флоту Української Народної Республіки з 22. V. 1932 р. № 1 про встановлення Хреста Симона Петлюри надання цього Хреста має бути переведене через Головну та місцеві ради Хреста Симона Петлюри (§ 3 згаданого наказу).

Головна рада складається з президії та членів ради. Склад президії: голова – Генерального штабу генерал-хорунжий В. Кущ, 1-й заступник голови – Генерального штабу генерал-хорунжий В. Змієнко, 2-й заступник голови – полковник О.Вишнівський; члени президії Ради – підполковник В. Дітель, сотник інженер В. Шевченко, поручник І.Чудненко, хорунжий М.Отрешко-Арський.

Члени Головної ради: командири дивізій – 1-ї Запорозької генерал-хорунжий Г.Базильський, 2-ї Волинської генерал-хорунжий О.Загродський, 3-ї Залізної генерал-хорунжий П.Шандрук, 4-ї Київської нтч. полковник М.Шраменко, 5-ї Херсонської генерал-хорунжий А. Пузицький, 6-ї Січової Генерального штабу генерал-хорунжий М.Безручко, Окремої кінної генерал-хорунжий І.Омелянович-Павленко.

Примітка. Згаданих в цьому § членів Головної ради можуть заступати старшини з їхнього призначення.

Місцеві ради становлять: а) у Франції – управа Товариства вояків Армії УНР на чолі з головою управи Генерального штабу генерал-хорунжим О.Удовиченком, б) у Чехословаччині – управа Товариства вояків Армії УНР на чолі з головою управи підполковником інженером В.Проходою, в) у Румунії – управа Товариства вояків Армії УНР на чолі з головою управи підполковником Г.Порохівським, г) у Польщі – 1. Управа Спілки воєнних інвалідів на чолі з головою управи генерал-хорунжим О.Загродським, 2. Управа Товариства вояків Армії УНР в Каліші на чолі з головою управи Генерального штабу генерал-хорунжим М.Безручком; начальники шкільних груп творять місцеві ради з трьох осіб, рахуючи в тім і себе.

Примітка 1. Управи згаданих організацій і начальники шкільних груп мають право, в залежності від місцевих обставин, для авторитетнішого виконання місцевими радами функцій кооптувати вояків, що з будь-яких причин до складу організації не належать.

Примітка 2. В країнах, де місцевих рад не може бути створено, вояки звертаються до Головної ради безпосередньо.

Порядок провадження справ надання Хреста С.Петлюри наступний: а) вояки надсилають виповнену анкету, якої взірець долучається, до відповідної місцевої ради Хреста; б) місцеві ради, після перевірення правдивості поданих в анкеті даних, стверджують право вояка на одержання Хреста і

пересилають анкету з своїми висновками до Головної ради (редакція журналу „Табор”); Головна рада остаточно розв'язує справу признання Хреста і передає її для технічного виконання управі Воєнно-історичного товариства, яка переховує всі матеріали, з наданням Хреста зв'язані. Головна рада також провадить нумерацію Хрестів.

Примітка. Спірні питання, що можуть повстati в усіх радах, розв'язуються звичайною більшістю голосів присутніх – половина плюс один. Для важності засідань ради необхідна присутність звичайної більшості членів (в Головній раді – 8).

§ 5

Виготовлення та розсылку Хреста С. Петлюри і грамот виконує Воєнно-історичне товариство.

Примітка. Управа Воєнно-історичного товариства, висилаючи Хрест і грамоту, побирає кошти виготовлення їх в розмірі 6 зол[отих] 50 гр[ошів], тим, хто не в стані оплатити Хрест, буде вислано грамоту після вплати 1 зол[отого].

Підписав:

В. Сальський, Генерального штабу генерал-хорунжий, міністр військових справ.

[Додаток]

Анкета для одержання Хреста Симона Петлюри

1. Прізвище, імення, імена батьків.
2. Коли і де народився.
3. Коли вступив до армії, до якої частини, установи, повстанчого відділу.
4. В яких боях, операціях та в складі яких саме частин брав участь у визвольній боротьбі (вказувати дати).
5. Прізвища тогочасних командирів: сотні, куреня, полка, бригади, дивізії.
6. В якій знаходився частині перед звільненням у безтермінову відпустку.
7. Прізвища двох щонайменше начальників чи товаришів по службі, що можуть ствердити участь у визвольній боротьбі.
8. Чи був судово караний і за що.
9. Сучасний фах чи рід праці.
10. Адреса.

1936 р.

(власноручний підпис)

Од президії Головної ради Хреста Симона Петлюри

Повідомлення ч. 1

10 травня с. р. в помешканні Гол[овної] управи Т[оварист]ва УЦК у Варшаві відбулося 1-е засідання пленуму Головної ради Хреста Симона Петлюри. На відкриття засідання прибув п. військовий міністр ген[ерал]-хор[унжий] В.Сальський й у вступному слові розвинув засади майбутньої праці Головної ради, після чого залишив засідання. Пленум ради, після ухвалення регуляміну², розглянув 28 точок³ порядку денного, посеред яких першими були ухвали:

а) просити голову управи Т[оварист]ва б[увших] вояків Армії УНР у Франції ген[ерал]-хор[унжого] О. Удовиченка покласти хрест № 1 на могилу св[ітлої] пам[’яті] Головного отамана С. Петлюри в 10-у річницю Його смерті;

б) на внесок⁴ п. військ[ового] міністра признати право на Хрест всім членам Головної ради;

в) на внесок Президії Ради признати право на Хрест п. Головному отаманові Андрію Лівицькому (по жеребку випало №123);

г) на її ж внесок признати право на Хрест п. військовому міністрові ген[ерал]-хор[унжому] В.Сальському (№ 122).

Наступним точкам, на внески п. військ[ового] міністра, признато право на Хрест:

а) представникам п. військового міністра: у Франції – ген[ерал]-хор[унжому] О. Удовиченкові, у ЧСР – підполк[овникові] В. Проході, в Румунії – підполк[овникові] Г.Порохівському і на Балкані – підполк[овникові] В. Філоновичеві;

б) п.п. генералам: О. Галкіну, С. Дельвігу, В. Сінклерові, В.Петрову, С.Кульжинському, О.Козьмі, С.Біленькому, М.Янчевському, В. Савченкові-Більському, В.Шепелеві, М.Яшниченкові, Є.Башинському, Й. Білевичеві, М.Пересаді і В.Сікевичеві.

в) померлим п.п. генералам: М.Юнакову, Ф.Колодієві, М. Коваль-Медзвецькому, С.Дядюші, П.Кудрявцеву, О.Чеховичеві, О.Пилькевичеві, Н.Ніконову, Є.Мешківському, Є.Мошинському, В. Ольшевському і В. Гудимі.

Далі Головна рада розглянула анкети, що вступили від Варшавської місцевої ради, від місцевої ради при Т[оварист]ві вояків Армії УНР в Каліші, від місцевої ради при Спілці укр[айнських] військ[ових] інвалідів, та ті анкети, що вступили до президії Гол[овної] ради від окремих вояків. Всього на першому засіданні признато право на Хрест 136 особам (в тому числі 12 померлим п.п. генералам).

18 травня с. р. відбулося 2-е засідання пленуму Головної ради, на якому признато право на Хрест протопресвітерові Армії УНР, митрофорному протоієрею П. Пащевському, ген[ерал]-хор[унжому] О. Алмазову та ще 143 особам, згідно з анкетами, що вступили від місцевих рад: Паризької, Варшавської, Луцької, Тереспільської та від окремих осіб.

Тризуб. – 1936. – 14 черв. – С. 30, 31.

№ 4

**Од управи Товариства б[увших] вояків Армії УНР у Франції
до уповноважених, зв'язкових та всіх членів Товариства**

Від Головної президії ради Хреста Симона Петлюри отримано повідомлення, в якому про заповнення анкет пишеться таке:

„Із тих анкет, що за 5 місяців вступили на розгляд Головної ради, переважаюча більшість мала ознаки поспіху їх складання. Цей поспіх відбився негативно на докладності відомостей, що мусили давати анкети, з яких коло третини потребували додовнення додатковими відомостями. Наслідком було – втрата часу на зайве листування, тобто затримка розв'язання справи признання права на Хрест.

Найголовніші недокладності анкет: 1) Не зазначувалося ранги; 2) Бракувало місця або часу народження: іноді не подавалося імен батьків (п.п. 1 і 2 анкети); 3) Не зазначувалося докладно (місяць і рік) вступу на службу або до якої частини (п. 3). Коли ж буvalа перерва в службі, то бракувало відомостей, де був вояк під час перерви і що робив; 4) Не перелічувано боїв, у яких вояк брав участь (п. 4). Замість цього в анкеті часто подавалося: „у всіх боях у складі своєї частини”. Отже, не можна припустити, щоб вояк не міг одновити в пам'яті хоч би кількох боїв, учасником яких він був, а тому належну відповідь на цей п[ункт] анкети необхідно звернути увагу; 5) Називалося прізвище лише одного начальника: між тим кожному воякові не могли бути невідомі прізвища командирів дивізій (групи), бригади, полку, куреня, сотні (п. 5), й лише припадком якесь одне-друге прізвище щонайменше можуть бути забуті; 6) Не завжди називалося прізвища щонайменше двох начальників або товаришів (п. 7), між тим наведення більшої кількості прізвищ полегшує спрощування відомостей; 7) Не завжди подавалася частина (або установа), із складу якої вояка звільнено в безтермінову відпустку (п. 6); 8) Бракувало іноді підпису анкети.

Особі, що складають анкети, проситься звернути увагу на докладність відповідей на всі запитання анкети, уникаючи помилок і нестислостей⁵, перелічених у п.п. 1–8.

При тім особи, що не були в складі частин Армії УНР, а тільки її повстанських загонах, зосібна малих, мусять у відповідях:

на п. 3 анкети зазначити: а) коли і де сформувався їхній загін, б) прізвище отамана загону, в) з якими ще повстанськими загонами або частинами Армії УНР утримував зв'язок їхній загін, г) коли дана особа вступила до загону і який час перебувала в ньому;

на п. 4 анкети – перелічити головніші бойові події загону (коли й де й проти якого ворога), а у відповіді на п. 6 – подати обставини залишення загону, місце й час переходу кордону України та місце інтернування.

Особи, що хотіли б порушити питання про признання права на Хрест померлим воякам, мають скласти на них анкети й подати їх до місцевої ради свого району або до Головної ради, коли місцевої ради в своєму районі не мається. На терені Франції всі прохання ѹ анкети належить направляти на адресу управи Т[оварист]ва б[увших] вояків Армії УНР у Франції, яка є місцевою радою Хреста Симона Петлюри у Франції.

Право на Хрест Симона Петлюри прислуговує також священикам, лікарям, урядовцям і сестрам-жалібницям як військових частин, так і тилових установ Армії УНР і Військового міністерства.

Подаючи ці інструкції Головної ради Хреста Симона Петлюри до відома членів і нечленів Т[оварист]ва, воякам Армії УНР, що перебувають на терені Франції, управа Т[оварист]ва просить уважно виконувати цю інструкцію для того, щоб полегшити справу нагородження Хрестом прохачів.

Управа Т[оварист]ва поновно подає додатковий свій обіжник про те, хто має право на Хрест.

Згідно з п. 2 наказу Головної команди військ УНР з 22 травня 1933 р., „на відзнаку Хрест Симона Петлюри має право кожен вояк Армії УНР та повстанчих відділів, що брав участь у збройній боротьбі за визволення України під проводом бл[аженної] пам[’яті] Головного отамана, за винятком тих, що: а) зрадили ідеї державності України, перейшовши до табору ворогів її, і б) заплямували себе не гідною українського вояка поведінкою та переступами”.

Так само управа Т[оварист]ва повідомляє, що ті б[увші] вояки Армії УНР, що не є членами Т[оварист]ва і які мають право на набуття відзнаки Хрест Симона Петлюри, – можуть його отримати, подаючи анкети через уповноважених та зв'язкових, коли такі є в районі їхнього перебування, чи посилаючи анкети безпосередньо до управи, коли в їхніх районах представників Т[оварист]ва нема.

Тризуб. – 1936. – 13 груд. – С. 30 – 31.

ПРИМІТКИ

¹ Нагороди України: Історія, факти, документи. – К., 1996. – Т.1. – С. 163–165.

² Регулямін – регламент, розпорядок роботи.

³ Точка – тут: пункт, питання.

⁴ Внесок – тут: пропозиція.

⁵ Нестисливість – тут: неточність